

РЕЦЕНЗІЇ Й ОГЛЯДИ

Маґочій П.-Р.

Україна: Історія її земель та народів /

Автори: пер. з англ. Е.Гайдель, С.Грачова, Н.Кушко, О.Сидорчук; наук. ред. С.Біленький; відп. ред. В.Падяк. – Ужгород:

Вид-во В.Падяка, 2012. – 794 с. + XXII с.

Думка про те, що кожна генерація поновому переписує, або інакше репрезентує нашу минувшину, протягом 1990–2000-х рр. стала майже аксіомою в українському історієписанні. Утім, питання про певні «рецепти» чи новітні проекти представлення української історії з кожним роком набувають дедалі більшої полемічної гостроти та навіть конфронтаційності. Із цього погляду книжка відомого вченого Павла-Роберта Маґочія, котрий

позиціонує себе як американець карпато-русинського походження¹, становить помітний інтерес, оскільки пропонує самотутню версію прочитання й представлення історії України.

Грубезний фоліант з яскравою обкладинкою – репродукцією відомої картини Т.Шевченка «Катерина» та стилізованою графікою у назві книги, що подається у вигляді згорнутої стрічки, в якій угадується трохи призабутий, але такий пам'ятний символ Помаранчевої революції, відразу провокує читацьку увагу. Схожі асоціації нав'язує й текст – переклад другого видання (перше англomовне – 1996 р. та його український переклад 2007 р., друге англomовне – 2010 р.), первісно написаний, за висловом автора, іноземцем для іноземців, але адресований у даному випадку українській аудиторії. Вихідні концепти задекларовано вже в назві другого видання книги – історія земель і народів

¹ Про автора докл. див.: *Мушинка О.* Інтерв'ю з професором Павлом Робертом Маґочієм (Торонто, Онтаріо, 28 березня 1993 р.). – [Orwell], 1993. – 22 с.; Науковець, історик і громадський діяч: внесок Павла-Роберта Маґочія в наше розуміння України та Центральної Європи: Матеріали симпозиуму (Г.Грабович, Т.Кузьо, С.Плохій, О.Мотиль, Д.Арель). – Ужгород, 2012. – 84 с.; Павло-Роберт Маґочій: На Закарпатті ми робимо те, що рух громадівців робив в Україні в XIX ст. (інтерв'ю В.Склокіна) [Електронний ресурс]: <http://www.historians.in.ua/index.php/intervyyu/291-pol-robort-magochii-na-zakarpatti-my-robymo-te-shcho-ruk-hromadivtsiv-robyv-v-ukraini-v-khikh-stolitti>

(перше видання мало традиційну назву «Історія України»), котрі тяжіють до мультикультурного та полінаціонального представлення територіальної мінливості. Тим паче, що П.-Р.Маґочій розглядає свій текст як першу історію України, принаймні у зазначеному сенсі. Вочевидь, найцікавішим є те, як перекладені ці настанови в архітектоніці книги з винятковою увагою до способу/способів репрезентації фактографічного матеріалу.

Певні авторські вподобання простежуються вже у вступних заувагах – географія й територія, означення поняття «Східна Європа», історичні уявлення з перспективи відмінних традицій історієписання (російської, польської, української, радянської) та ін. Скажімо, для конкретизації й ілюстрування української позиції до основного авторського тексту подається витяг-вкладка про національну характерологію з відомої студії М.Костомарова – «Дві руські народності». Цей спосіб представлення мінливості у вигляді доповнюючих, точніше акцентуючих тематичних включень різноманітних текстових фрагментів (часто з документів, відомих пам'яток, споминів тощо, іноді у вигляді простих схем соціальної структури чи вертикалей адміністративного устрою) до провідної канви викладу надає йому динамічності та калейдоскопічності.

Згадаємо, приміром, такі вкраплення до основного масиву тексту, як кочові цивілізації, скіфські звичаї, прабатьківщина слов'ян, археологія в Україні, дискусія про проходження Русі, значення слова «Русь», християнство в Україні, подорож із Києва до Константинополя, система політичної спадкоємності в Київській Русі, її суспільна структура, Візантійська імперія та Русь, «Слово о полку Ігоревім», феодальний маєток, поява євреїв на українських теренах, Київська митрополія, погляди князя Костянтина Острозького, Берестейська унія, караїми, назва «Україна», суспільні верстви України наприкінці XVI – на початку XVII ст., православно-уніатське змагання, образ козацтва як чоловічої спільноти, Б.Хмельницький та євреї, Переяславська угода, суспільні верстви козацької держави, відступництво І.Мазепи, адміністративна структура Наддніпрянської України до та після 1860-х рр., соціальні стани Наддніпрянщини, що означає Україна для Польщі, спогади про штетл, погроми, Валуєвський циркуляр, Емський указ, Головна руська рада, старорусини, русофіли та українофіли, структура австрійського парламенту, українська діаспора, інші діаспори з України, на дні національної ієрархії в габсбурзькій Австрії, I та III Універсали Української Центральної Ради, мирна угода УНР і Центральної держави, С.Петлюра й погроми, меноніти у вирі революції, союзний договір між УСРР та РСФРР, українізація, комунізм і національне питання, Голодомор 1933 р., партійні чистки, жінки й український національний етос, проголошення незалежності України та ін.

Інколи текстові вкладки подаються у вигляді сформульованих питань, на які пропонуються різні варіації відповідей. Наприклад: «Що таке Східна Європа?», «Якою мовою розмовляли в Київській Русі?», «Як називати Козацьку державу?», «Що таке національність?» і т.п. Такі фрагменти-вставки надають викладу діалогічності й, разом, демонструють версіальність можливих трактувань та інтерпретацій як у сфері історієписання, так і у царині соціогуманітаристики.

У другому виданні книги П.-Р.Магочія з'явилося й кілька нових текстових вкладок: Трипільська цивілізація, італійські колонії-факторії у Криму та «чорна смерть», суспільні стани в Литві й Польщі, караїми, «чи був кримський полон таким вже й поганим?», етнічні чистки в радянському стилі (депортація народів), «чи була Помаранчева революція революцією?».

Натомість просторовий рефрен як у першому, так і другому виданнях задає загальний формат і структуру викладу, себто масштабує соціо- та етнокультурне тло, на якому розгортається сюжетне дійство. Не випадково споглядаємо різноманітне соціо- й етнокультурне маркування території *Pax Scythica*, *Pax Romana*, *Pax Chazarica*, *Pax Mongolica*, а починаючи з ранньомодерних часів – конфігурації та реконфігурації українських земель. Водночас значна увага приділяється адміністративно-управлінським і соціальним структурам та окремим верствам, станам, інколи їм присвячуються спеціальні текстові вставки. Власне, П.-Р.Магочій здебільшого оперує соціальною, етнічною та культурною площинами минувшини, у котрі вплітаються епізоди з політичної й економічної історії, міжнародних відносин, конфесійних стосунків, міграційні й демографічні процеси, війни та соціальні катаклізми тощо.

Примітною рисою праці є репрезентація множинності поглядів і багатоманітності уявлень стосовно різних подій, явищ та процесів. Наприклад, оповідаючи про Уманську різанину 1768 р. автор подає її освітлення в українській, польській та єврейській традиціях. Вислідом такого підходу стала самобутня мозаїчна палітра викладу, котра доволі органічно перетікає з одного сегмента до іншого.

Конструкція минувшини, представлена у другому виданні, наслідує перше видання книги. Текст П.-Р.Магочія, як і у першому виданні, поділяється на десять частин: 1) Докиївські часи; 2) Київський період; 3) Литовсько-польсько-кримський період; 4) Козацька держава, 1648–1711 рр.; 5) Українські землі у XVIII ст.; 6) Українські землі в Російській імперії; 7) Українські землі в Австрійській імперії; 8) Перша світова війна та боротьба за незалежність; 9) Міжвоєнні роки; 10) Друга світова війна та повоєнні роки.

Загалом автор уникає виразного політичного чи економічно-господарського маркування минувшини. Утім, споглядаємо й певне орієнтальне акцентування, зокрема П.-Р.Магочій відмовляється від традиційного формулювання «литовсько-польський період», яким він послуговувався в першому виданні, і вводить нове означення – «литовсько-польсько-кримський період». Відтак у другому виданні з'являється новий розділ – «Татари та Кримський ханат». Новий розділ було долучено й до восьмої частини – «Революція та інші національності Наддніпрянської України». Урешті, ще один додатковий розділ – «Незалежна Україна» – з'явився в десятій частині, що відображає період пострадянської трансформації в Україні.

Низку розширень і доповнень помічаємо і в окремих розділах другого видання. Наприклад, у розділі «Інші народи України» долучено інформацію про становище Молдавської АСРР та національно-територіальні утворення в радянській Україні, а також відомості про побутування ряду національних меншин – молдован і болгар.

Окрім того, варто згадати 46 карт та 23 таблиці, а також покажчики імен, географічних, адміністративних назв, окремий великий блок рекомендованої літератури. Останній не є звичайним бібліографічним переліком публікацій, а подається як своєрідна збірка коментарів, котрі призначені зорієнтувати читача в наявній англомовній літературі з української та східноєвропейської історії.

Зауважимо, що у книзі простежується спадкоємність низки концептуальних підходів. Зокрема, П.-Р.Магочій тримається відомої схеми чеського історика М.Гроха про три стадії національного руху, хоч і модифікує цю конструкцію².

Певний інтерес становлять і редакційні зміни. Скажімо, у другому виданні у назвах розділів, присвячених ХІХ ст., уживається дефініція «національне пробудження» (в українському перекладі першого видання один із розділів мав назву «Українське національне відродження у Наддніпрянщині до 1860-х рр.»). Модифікуються й уточнюються назви окремих розділів та текстових вставок. Наприклад, вкладка, котра в першому виданні подається як «“Український голокост”: голодомор 1933 р.», у другому – «Голодомор 1933 р.: смерть від голоду».

На цьому тлі представлення персоналій з обсягу історії України у книзі П.-Р.Магочія є доволі вибіркоvim та обмеженим. Окремі текстові сегменти, а не фрагментарні чи контекстуальні згадки, присвячено лише таким знаковим історичним особам, як Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, Костянтин Острозький, Богдан Хмельницький і особливо розлого репрезентований гетьман Іван Мазепа. Причому автор навіть зупиняється на образі І.Мазепа, його кар'єрі, гетьманстві та особистій долі. Такий, зорієнтований на західного читача, пантеон постатей української минувшини, до якого фактично не потрапив жоден з українських діячів ХІХ–ХХ ст. – досить показовий, оскільки дозволяє дещо інакше подивитися на просторово-культурницький рефрен зазначеної книги.

Зрештою текст П.-Р.Магочія витворює не стільки просторово-територіальний, скільки мультикультурний та поліетнічний образ, точніше низку сполучених між собою образів історії України. Цей досвід культурознавчої репрезентації територіальної історії досить цікавий для українських дослідників у світлі сучасних наукових дискусій. Водночас зазначена книга дозволяє не тільки скласти певні уявлення про те, як сприймається українська минувшина у західному світі, а й замислитися щодо сучасних способів її представлення англомовній читацькій аудиторії.

² *Магочій П.* Українське національне відродження: Нова аналітична структура // Український історичний журнал. – 1991. – №3. – С.97–107.

О.В.Ясь (Київ)